

Şeyma Gezer

Nyelvvesztés és nyelvi kihalás: A Törökországban élő krími tatárok esete

Kivonat

Miután Oroszország 1783-ban annektálta a Krími Kánságot, az őshonos krími tatárok több hullámban kivándoroltak, elsősorban az Oszmán Birodalomba, a helyben maradtakat pedig Sztálin 1944-ben erőszakkal deportálta. Ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy a törökországi diaszpóra miként őrizte meg kulturális és nyelvi identitását, milyen hatással voltak rájuk az urbanizációs folyamatok és az oktatási rendszer változásai, illetve milyen tényezők akadályozzák a nyelv átörökítését és gyorsítják fel körükben a nyelvvesztést. A kulturális egyesületek és a civil társadalmi szervezetek erőfeszítései ellenére a krími tatár nyelvet ma már az eltűnés veszélye fenyegeti Törökországban. A tanulmány javaslatokat dolgoz ki a nyelv megőrzésére, és felhívja a figyelmet az anyanyelvi oktatás, a kulturális és a társadalmi tudatosság növelésének szükségességére.

Kulcsszavak: krími tatárok, deportálás, nyelvi asszimiláció, kulturális identitás

Language loss and language death: The case of the Crimean Tatars in Turkey

Abstract

After Russia annexed the Crimean Khanate in 1783, the local Crimean Tatars emigrated in several waves, mainly to the Ottoman Empire, and those who remained were forcibly deported by Stalin in 1944. This study examines how the diaspora in Turkey has preserved its cultural and linguistic identity, how urbanisation and changes in the educational system have affected them, and what factors have hindered the transmission of the language and sped up language loss among them. Despite the efforts of cultural associations and civil society organisations, the Crimean Tatar language is in danger of disappearing in Turkey today. The article develops proposals for the preservation of the language and draws attention to the need of improving mother tongue education as well as cultural and social awareness.

Keywords: Crimean Tatars, deportation, linguistic assimilation, cultural identity.

A háborúknak nem csupán katonai vetületük van, hanem politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi hatásaik is: nemcsak halállal és pusztítással járnak, hanem tömeges migrációs hullámokat is okoznak. Ha egy régióban az élet biztonsága bármilyen módon veszélybe kerül, az emberek elvándorolnak, mert nincsenek meg az eszközeik ahhoz, hogy megvédjék magukat. Az új területen igyekeznek megőrizni identitásukat, anyanyelvüket és kulturális örökségüket. Ez a túlélési ösztön az emberiség egyik alapvető jellemzője, és ezt a küzdelmet az a vágy hajtja, hogy az adott népcsoportok ne csak fizikai létüket, hanem kulturális gyökereiket, nyelvüket és történelmüket is megőrizzék.¹ Ez a folyamat figyelhető meg az elmúlt kétszáz évben a Törökországba irányuló vándorlások esetében is, amelyek egyik fő mozgatórugója a biztonság iránti igény volt. Mindazok, akik a Kaukázusból, a Balkánról, a Krímről, Szíriából, Irakból stb. érkeztek, azzal a szándékkal hagyták el hazájukat, hogy nyugodtabb körülmények között éljenek.

Tanulmányom elején bemutatom, kik a krími tatárok, melyek voltak azok az események, amelyek vándorlásra kényszerítettek őket, milyen körülmények között élnek Törökországban, és milyen mértékben befolyásolja őket ez a helyzet nyelvi és kulturális szempontból.

A krími tatár nép történelmének áttekintése

A krími tatároknak nevezett nép a Krími Kánság őshonos etnikumaként alakult ki a Fekete-tengertől északra fekvő hatalmas steppén. A Krími Kánság a 15. század első felében, az Arany Horda felbomlásakor lépett a történelem színpadára, s annak teljes egészében törvényes örökösének tekintette magát. Lakosai többségében krími tatárok voltak, akik nyelvi és kulturális szempontból kipcak-török és muszlim vonásokkal rendelkeztek. A kánság azonban etnikailag nem volt homogén: a többségi lakosság mellett különböző más népcsoportokat² is magában foglalt, például cserkeszeket, zsidókat, görögöket és örményeket. A nogájok, akiket a későbbi kutatók hol a „krími tatár” gyűjtőfogalomba soroltak, hol kizárták belőle, igen jelentős részét alkották a Krími Kánság muszlim-török alattvalóinak. Főként a Krím-félsziget északi részén található steppevidéken élő nogájok alkották a krími tatárokkal összefonódott közösséget. Egy szóval, a Krími Kánság hosszú évszázadokon át heterogén közösségnek adott otthont, mivel olyan régióban feküdt, ahol a történelem során különböző népek és kultúrák találkoztak, de idővel aztán ezt a közösséget együtt tatárként nevezték meg. Ennek ellenére az ottani egyedi körülmények között ezek a népcsoportok

¹ Saydam, *Kırım ve Kafkas göçleri*, 7–8.

² Erről ld. Yıldırım, XVII. yüzyılın ikinci yarısında, 318–337.

a belső különbségek életben tartásával a mai napig fennmaradtak.³ A kánság megalakulásának első pillanatától kezdve szoros kapcsolatokat alakított ki az Oszmán Birodalommal. I. Mengli Girej (1445–1515) kán korában, 1478-tól az utóbbi uralma alá kerültek, és a krími tatárok három évszázadon keresztül az oszmán hadsereg oldalán harcoltak a birodalom határai mentén és számos más országban. Az iszlám által rendelt zarándoklatok alkalmával átutaztak az oszmán területeken és minden bizonnyal Isztambulon keresztül is. Vallással, tudománnyal, katonáskodással, államigazgatással vagy kereskedelemmel kapcsolatos foglalkozásukból fakadóan sokan közülük ideiglenesen vagy tartósan az Oszmán Birodalom különböző területein telepedtek le.⁴ Ez természetesen az oszmán-török nyelvnek a krími tatár nyelvre gyakorolt intenzív hatását is megmagyarázza.

A krími tatárok kényszerű kivándorlása a régió 1783-ban bekövetkezett orosz bekebelezése után indult meg, s a mai napig tart. A legtöbb ilyen migrációs hullám Törökországba irányult, de mentek közülük más területekre, például a mai Románia, Bulgária és Üzbegisztán földjére is. Ezek a migrációs folyamatok néha tömegesen, néha pedig egyéni szinten zajlottak le. Különösen jellemző volt ez a jelenség az 1850-es évekre, az első nagyobb kivándorlási hullám idejére, amikor az orosz–oszmán háborúk következtében a krími tatárokat az orosz hatóságok az Oszmán Birodalom kollaboránsainak tekintették. Ezt a hullámot néhány évvel később, az 1856 körüli időszakban egy második, még nagyobb emigrációs hullám követte. Így jelenlétük nagy problémát jelentett az orosz hatóságok számára, és ezért szívesen megszábadultak volna tőlük, de legalábbis el akarták őket szigetelni. Ahogy fokozódott a krími tatárokkal szembeni elnyomás, úgy nőtt köreikben az aggodalom, hogy a háborúk végeztével a cári kormányzat még nagyobb erővel fog lesújtani rájuk. Bár ezeket az aggályokat gyakran az orosz hatóságok által terjesztett szóbeszéddek táplálták, végül a hatalom által támogatott, egyre erősödő keresztény térítő tevékenység adta meg a végső lökést ahhoz, hogy a krími tatárok nagy tömegben a muszlim kalifátus földjére, azaz az Oszmán Birodalomba vándoroljanak.

Az orosz elnyomás középpontjában a vallás mellett az oktatás állt. Közben a tatárokat megakadályozták abban, hogy új iskolákat hozzanak létre, a meglévőket pedig helyreállítsák, a régiót megnyitották az európai misszionáriusok előtt, és a tatár gyerekeket missziós iskolákba, például az orosz Nyikolaj

³ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 2–4; A. Aydınğün–İ. Aydınğün, *Kırım Tatarlarının vatana dönüşü*, 13.

⁴ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 6.

Ivanovics Ilminszkij keresztény tatár iskoláiba⁵ kényszerítették.⁶ A vallási és a politikai elnyomás, illetve a megfélemlítés volt kétségtelenül a legfontosabb két ok, amely a cári Oroszországban élő muszlim tatárokat kivándorlásra kényszerítette. Azok közül, akik Törökországban telepedtek le, sokan írtak emlékirataikban arról, hogy akkor hagyták el hazájukat, miután elterjedt a hír, hogy a cári kormányzat bezárja a muszlim iskolákat és a medreszéket, valamint átírja és újra nyomatja a Koránt.⁷ Az 1787–1792-es oszmán–orosz háborút lezáró jászvásári békeszerződés értelmében az Oszmán Birodalom újabb területeket adott át Oroszországnak – többek között a Dnyeszter és a Dnyeper közötti régiókat és Ocsakov környékét –, ami további kivándorlási hullámokat indított el. Vaszilij Fjodorovics Zujev, ezeknek a tragikus eseményeknek a szemtanúja a következőképpen írt erről: „A legutóbbi zavargások következtében a Krím olyan állapotba került, hogy lakosainak és falvainak több mint kétharmadát elvesztette, és bárhová megy az ember, csak városok és falvak romjait találja.”⁸

A második nagy kivándorlást a félszigetről az 1856-ig tartó krími háború eredményezte. Az 1853-ban lassan meginduló emigráció 1860-ban, majd 1863-ban vált nagy hullámmá. A háborút követően ugyanis elterjedt a hír, hogy a krímieket északra deportálják azzal az indokkal, hogy „szerették és segítették az oszmánokat”.⁹ McCarthy szerint a krími háború alatt a tatárok által a törököknek nyújtott segítség minimális volt. A tatárság teljesen védtelenné vált, nem maradt remény arra, hogy hatékony felkelést szervezzenek az oroszokkal szemben. Mindezek ellenére a háború végére az orosz kormány a tatárokat

⁵ A 18. század végén és a 19. század elején új irányzat jelent meg az orosz politikában: a tatár anyanyelvű misszionáriusok képzése. Sok templomot építettek. A megvalósítást az 1813-ban alapított Bibliai Társaságra bízta. Később a helyi nyelvű liturgikus könyvek kiadása lett a társaság szinte egyetlen feladata. Ennek a politikai programnak az élére Ilminszkij került, akinek tevékenysége az 1860-as években kezdődött. Alapelve az volt, hogy csak tatárok képesek hatékonyan terjesztetni a kereszténységet a tatárok között. Ilminszkij tudta, hogy elsősorban azokra támaszkodhat, akik a tatár misszionáriusok által vezetett iskolákba járnak, ahol az anyanyelvükön tudják megtanulni a keresztény vallás tanításait. Ezért cirill betűs ábécét dolgozott ki, és iskolákat hozott létre számukra. A kereszténység terjesztését célzó tatár nyelvű könyvek nyomtatása 1867-ben kezdődött meg. Ld. Berta, Szentkatolnai, 23.

⁶ Turan, XIX. yüzyılda Kırım, Kafkasya ve civarında misyonerlik faaliyetleri, 923; Kırmılı, *Kırım Tatarları*.

⁷ Ocaklı, XIX. yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden, 896–897.

⁸ Zujev, *Vüpiszka iz putyesesztvennih zapiszok*. Zujevet idézi Firuzoğlu, Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna göçler, 688.

⁹ A tatárokkal szemben az volt a nyomós érv, hogy potenciális árulók lehetnek. P. S. Pallas szerint, akinek vonatkozó emlékiratai németül 1801-ben, angolul 1803-ban jelentek meg, „a tatárok hűsége még mindig vitatott”; a nemesi családok közül a sirin törzset tartja a „legerősebbnek, legveszélyesebbnek és leglázáadóbbnak”, még akkor is, ha néhányuk az annexió előtt együttműködött az oroszokkal. Zujev azt írja, hogy a tatárok szívesen harcolnak a törökök oldalán. A tengerpart mentén lakó (jalibojlu) tatárokat is problémásnak tekintették. Nevezeteket idézi: Teissier, *Crimean Tatars*, 243.

nemkívánatos népnek nyilvánította. II. Sándor orosz cár 1856-ban elrendelte kiűzésüket. McCarthy az elnyomást, amely ezekben az években a tatárookra nehezedett, „pszichológiai hadműveletként” írja le. Ennek része volt a kereszténység terjesztését célzó szervezetek létrehozása, a krími lakosság elhíresztelt áttelepítése északra és az orosz nyelv bevezetése az oktatás és a közigazgatás nyelveként. Új adókat vetettek ki a tatár földterületekre, többet le is foglaltak, és sokakat kivándorlásra kényszerítettek. A krími tatárok számára a legaggasztóbb a nogájok betelepítése volt, miután több tízezer nogajt űztek el a Krímtől északra eső lakóhelyükről. Két választási lehetőségük maradt ugyanis: vagy letelepednek Oroszország más részein, a sajátjuknál értéktelenebb földeken, vagy az Oszmán Birodalomban keresnek menedéket.¹⁰ A kortárs orosz politikusok szerint „a tatároknak ez a kivándorlása az utóbbi évek egyik legboldogabb eseménye volt. Ebből a szempontból az állam számára az volt a legjobb, ha más rasszoktól megszabadulhatott.”¹¹ Míg 1783-ban a tatár lakosság aránya a Krímben 98% volt, az 1897-es népszámlálás szerint ez 35%-ra csökkent.¹² A krími tatárok a kivándorlás során nagy veszteségeket szenvedtek. Ha figyelembe vesszük a háborúban elesettek, az oszmán földre vándoroltak, a Szibériába deportáltak, az éhségben meghaltak stb. számát, akkor azt látjuk, hogy a krími háború következtében az őslakos tatároknak a háromnegyede elpusztult.¹³ A kivándorlók közül sem jutott el mindenki az oszmán földekre, többségük, elsősorban az idősek, a gyermekek és a nők útközben veszítették életüket a járványos betegségek, különösen a tuberkulózis és a himlő, a hideg, az éhség és a biztonság hiánya miatt. Ráadásul a cserkesz és a krími tatár falusiak szerint előfordult, hogy miután az állami tisztviselők a kivándorlókat a hajókra rakták, a hajóskapitányok kirabolták őket, a hajót elsüllyesztették a tenger közepén, és saját ép hajójukkal távoztak.¹⁴

Az 1878 utáni kivándorlások inkább a korábbiak folytatásai voltak. Nem egyszerre, hanem folyamatosan, és inkább kisebb csoportokban, családonként zajlottak le. Azok a krími tatárok, akik ezután vándoroltak az Oszmán Birodalomba, leginkább a Balkánról, különösen Romániából és Bulgáriából érkeztek. Az 1878-as berlini szerződés értelmében Oroszország Besszarábia átadásáért cserébe beleegyezett, hogy elismeri a Román Királyság függetlenségét, és Románia megkapja Dobruzsát (Konstanca/Constanța és Tulcsa/Tulcea megyéket), valamint egy földterületet ettől délre, ami érintette az itt élő tatárokat is. A román kormányzat a saját lakosságából telepített új bevándorlókat a régióba,

¹⁰ McCarthy, *Ölüm ve sürgün*, 18–19.

¹¹ Firuzoğlu, *Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna göçler*, 689.

¹² Firuzoğlu, *Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna göçler*, 693–695.

¹³ Vozgrin, *Çarlık zamanında Kırım'da Türk milli hareketi*, 476.

¹⁴ Özenbaşlı, *Çarlık hâkimiyetinde*, 70. Az Ukrajnában és Törökországban élő krími tatár közösségek tagjai május 18-án, a deportálás emléknapján szegfűt hintenek a tengerbe azokra emlékezve, akik a süllyedő hajókon veszítették életüket.

ami szintén érzékenyen érintette a tatárokat. Ráadásul a földbirtoklási rendszer megváltozása következtében szegénység és nyomor tört rájuk. Emiatt és mivel nem akartak nem muszlim fennhatóság alatt élni, elkezdtek kivándorolni. A tatárok politikai jogfosztása a következő években tovább erősítette ezt a folyamatot.¹⁵

Az első világháború és az orosz forradalom nagy megrázkódtatásai során 1917-ben a nemzeti függetlenség érdekében létrehozott Krími Tatar Nemzetgyűlést (Qırım Tatar Millîy Qurultayı)¹⁶ és annak közigazgatását az orosz polgárháborúban részt vevő felek, elsősorban a bolsevikok felfüggesztették. A Krím-félsziget 1917 és 1920 között többször is gazdát cserélt a bolsevikok és mensevikok között. A zűrzavaros helyzetben a krími tatárok egy része a Törökországba való menekülésben látta a megoldást. 1921–1922-ben Szovjet-Oroszország különböző régióiban – beleértve a Krím-félszigetet is – összesen mintegy ötmillió ember életét követelte az éhínség. Ekkor mintegy háromezer krími tatár vándorolt el Törökországba. Sokan, akik a cári időszakban költöztek oszmán földekre, már megkapták a helyi állampolgárságot. Amikor azonban az 1930-as években visszatértek a Krímbe, a szovjet kormány deportálta őket. A második világháború alatt a Krím-félszigetet, akárcsak a legtöbb szovjet terület Európában, a németek foglalták el. 1941 és 1944 között a náci kormány sok krími tatárt vitt Németországba, hogy ott „keleti munkásként” (*Ostarbeiter*) dolgozzanak. Míg a németek a krími tatárokat a szovjetek elleni határőrszolgálatként alkalmazták, addig a szovjetek a németek elleni fronton vetették be őket, így a háború alatt alkalmanként ugyanannak a népnek a tagjai két ellenséges hadsereg oldalán harcoltak egymás ellen. Több ezer krími tatárt, akik a háború végén Németországban találták magukat, és akiknek sikerült elmenekülniük a szovjet hadsereg elől, az 1940-es évek végén menekülteként fogadtak be Törökországban, miután Közép-Európában a „kitelepítettek táboraiiban” (Displaced Persons Camps) állomásoztatták őket.

A ma a Krímbe élő tatárok többsége 1944-es szovjet deportálásukat követően csak 1987 után térhetett vissza szülőföldjére. Közülük az 1990-es és 2000-es években nagy számban utaztak a Krímből Törökországba látogatási, oktatási és üzleti céllal, de csak nagyon kevesen kaptak török állampolgárságot és költöztek Törökországba.¹⁷ A 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háború miatt a török belügyminisztérium bevándorlásügyi főigazgatóságának 2022. szeptember 27-ei bejelentésével¹⁸ a krími tatároknak lehetőségük nyílt arra, hogy a nem-

¹⁵ Kocacı, Rumeli'den Anadolu'ya, 657.

¹⁶ A krími tatár népet legmagasabb szinten képviselő meghatalmazott szervezet. Minden 20 évnél idősebb krími tatárnak szavazati és választójoga volt, és képviselőiket választások útján bízták meg. Ld. Yüksel, Kırım Tatar millî hareketi, 429. A gyűlésről: Chubarov, *About Kurultai*.

¹⁷ Şahin, Rus yayılmacılığına bir örnek, 333; Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 13.

¹⁸ Ld. *Kırım Tatar Türkleri için uzun dönem ikamet izni duyurusu*.

zetközi ideiglenes védelmi státusz alapján hosszú távú tartózkodási engedélyt kérjenek, és Törökországban éljenek.

Mint a fentiekből is látható, a krími tatárok és az Oszmán Birodalom, illetve utódja, a Török Köztársaság közötti politikai és kulturális kapcsolatok az 1783 utáni időszakban jelentős mértékben megélénkültek. A Krímből Törökországba irányuló, megszakítás nélküli vándorlás a 19. század folyamán olyan nagy méreteket öltött, hogy az oszmán földön letelepedett bevándorlók száma jelentősen meghaladta a Krímben maradtakét, olyannyira, hogy szinte lehetetlen volt olyan tatárt találni a Krímben, akinek ne lettek volna rokonai vagy ismerősei Törökországban.¹⁹

Ez a traumatikus migráció a krími tatároknak nemcsak a népességét csökkentette, hanem társadalmi szerkezetüket is nagy mértékben átalakította, és megbontotta kulturális egységüket. Törökország számukra mindig is menedéket és második hazát jelentett, illetve támogatást jogaik védelmében és abban, hogy nemzetközileg is elismerjék őket. Miközben azonban Törökország számos városában jelentős népességgel rendelkeznek, mégis meg kell tapasztalniuk a nyelvvesztés folyamatát. Ahhoz, hogy jobban elemezhessük, hogyan zajlik a nyelvcsere és a nyelvi kihálás folyamata a krími tatárok körében, először is e közösség lakossági helyzetére, szociokulturális és gazdasági jellemzőire kell összpontosítanunk.

A törökországi krími tatárokról szóló legrészletesebb munka Hakan Kırımlı 2012-ben megjelent monográfiája,²⁰ aki maga is egy krími bevándorló családban született, és 1991 óta a Bilkent Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékének oktatójaként dolgozik. Könyvének xxi–xxiv. oldalán a „Módszertan” fejezetben először a krími tatár – illetve velük együtt a nogáj – *muhádzsir*²¹ falvak meghatározásakor felmerült problémákat érinti, majd kifejti, hogy milyen kritériumok alapján választotta ki a falvakat vizsgálódásához:

„A kutatásunk tárgyául szolgáló falutelepülésekkel kapcsolatos adatgyűjtés során személyesen kerestük fel az összes szóban forgó falut, és a helyszínen végeztük el az azonosítást és a kutatást. E terepmunka során a *muhádzsir* közösség tagjaival és más, információval rendelkező helyi adatközlőkkel szóbeli interjúkat és környezeti felméréseket végeztünk,

¹⁹ Turan, XIX. yüzyılda Kırım, Kafkasya ve civarında misyonerlik faaliyetleri, 922–923; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında milli kimlik*, 177.

²⁰ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 1–654. Továbbiakért ld. Andrews, *Ethnic Groups*; Jankowski, *Crimean Tatars and Noghais*, 113–131.

²¹ Esetünkben a *muhádzsir* szót azokra használjuk, akik az Oszmán Birodalom 1923-ban bekövetkezett megszűnése óta a Balkánról vándoroltak Anatóliába. A törökből az arab nyelvből került át, ahol azt jelenti, hogy Mohameddel „Mekkából Medinába vándorló”. *Muhádzsirnak* nevezik azokat is, akik az oszmán–orosz és a kaukázusi háború (19. század) idején vándoroltak ki a Kaukázusból. Erről ld. Saydam, Muhacir.

és az összegyűjtött adatokat rögzítettük. Amennyire megőrződtek és rendelkezésünkre álltak, megvizsgáltuk és értékeltük az olyan helyi hivatalos dokumentumokat, mint például a falu születési és házassági anyakönyve, valamint a falu lakói által készített és megőrzött egyéb írásos anyagokat.”²²

A továbbiakban Hakan Kırımlı a levéltárakban tapasztalt problémákról és a feljegyzésekben rejlő kétértelműségekről értekezik, valamint a síremlékek kritikus állapotát mutatja be.

Állítása szerint Törökországnak szinte minden városában élnek krími tatárok. „A falutelepülések jellege” című fejezetben arról ír, hogy a teljes egészében vagy legalább részben krími tatár lakosságú falvak leginkább Trákiában, a Márvány-tenger vidékén, Közép-Anatólia és Dél-Anatólia régióiban koncentrálódnak. Azt is megemlíti, hogy azok a falvak, ahol a nogájok telepedtek le, többnyire Közép-Anatóliában és Çukurovában (Dél-Anatólia) találhatók. Ezek a területek a szülőföldjükhez hasonlóan steppés jellegűek. A vizsgált településeket demográfiai szempontból három csoportra osztja. Az első csoportot a tipikus „tatár falvak” alkotják, ahol az első betelepülés pillanatától kezdve minden vagy majdnem minden lakos krími tatár vagy nogáj. A második csoport azokból a településekből áll, ahol több etnikum is él, köztük krími tatárok és nogájok is, ezek tehát „vegyes” összetételű falvak. A harmadik kategóriát főként azok a falvak alkotják, ahol túlnyomórészt más népcsoportok élnek, de elszórtan vannak krími tatár és nogáj családok is; ezekről szintén részletesen tájékoztat.²³ „A falvak onomasztikai jellemzői” című fejezetben részletesen kifejti, hogy a legtöbb törökországi falu neve, ahol krími tatár és nogáj *muhádzsirok* élnek, nem utal alapítóira vagy lakóira. Ennek az az oka, hogy a falvak nevét az állam többnyire megváltoztatta, ugyanakkor kis számban, de akad néhány településnév, amely az alapítók emlékét hordozza, mint például Büyük Mangıt, Mangıt, Küçük Mangıt, Toktamış.²⁴ Kırımlı felhívja a figyelmet arra, hogy Anatóliában és Trákiában sok olyan falu van, amelynek nevében szerepel a „tatár” szó, de szinte egyiknek sincs köze a krími tatárokhoz és a nogájokhoz. Ennek okát a következőképpen magyarázza:

„Ez a helyzet azzal függ össze, hogy a „tatár” kifejezést rendkívül sokféle helyen és jelentésben használják oszmán vagy általános iszlám kontextusban. Miután a 13. században Anatólia Dzsingisz kán birodalmának uralma alá került, a letelepedő mongol törzsek között voltak olyanok is, akik a „tatár” nevet viselték, ezek a legrégebbi közösségek, akik „tatár”

²² Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, xxii.

²³ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 28–32.

²⁴ Ezek a nevek történelmi krími tatár és nogáj törzsekhez vagy vezetőkhöz kapcsolódnak, pl. Toktamış (1360–1406) az Arany Horda egyik jelentős kánja volt.

néven ismertek [Anatóliában]. Bizonyos, hogy az Anatóliában a mai napig fennmaradt, a „tatár” kifejezést tartalmazó falunévek egy része ezekkel a mongol tatárokkal áll kapcsolatban. Az iszlám világa és a nyugati világ számos részén azonban a „tatár” szó nemcsak a mongolok tatár törzsének neve volt akkoriban és még jóval később is, hanem a „mongol” kifejezés szinonimájává vált. Emellett számos, keletről származó, nem mongolnak számító ázsiai eredetű népcsoportot, elsősorban különböző török közösségeket is széleskörű általánosítással tatárnak neveztek, és ennek nyomai a mai napig fennmaradtak.”²⁵

Kırımlı „A falutelepülések kulturális öröksége” című fejezetben először a Krímben továbbélő tatárok történelméről ír. Az 1944. május 18-án végrehajtott tömeges deportálásuk komoly veszélyt jelentett arra nézve, hogy meg tudják tartani nyelvi és kulturális értékeiket. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy éppen ezért a törökországi tatár falvak és a szétszórt települések szerepe ezeknek az értékeknek a megőrzésében rendkívül fontossá vált. Megemlíti azt is, hogy az identitás fogalma a földrajzilag szétszórt és kulturálisan különböző környezetbe ágyazott falvakban eltérő fejlődésen ment keresztül, és utal a krími tatár betelepülők anyanyelvének érdekes változásaira. Emellett magyarázza a törökországi törökök és a krími tatárok egymáshoz való közelségének történelmi okait, továbbá bemutatja, hogy miként befolyásolta a krími tatárok életét a falvak modernizációja az 1950-es évektől kezdődően. Kitér arra, hogy az 1960-as és 1970-es években a kisebb településeken is kötelezővé vált az alapfokú oktatás, aminek velejárója volt az is, hogy az iskolákban azt kezdték szorgalmazni, hogy a gyerekek otthon se használják anyanyelvüket. Ezt az irányelvet a krími tatár családok is magukévá tették, hogy a gyerekeknek „ne legyen nehéz megtanulniuk a török nyelvet, és ne legyenek zavarban az iskolában”. Kırımlı ennek tulajdonítja, hogy olyan generációk nőttek fel, akik a nyelvet „értik, de nem tudják beszélni”. Megállapítja azt is, hogy ezzel egy időben a vegyes házasságok terjedése, valamint a televízió egyre több otthonban való megjelenése ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy a falvakban a krími tatárok sajátos kulturális vonásai az 1980-as évektől halványulni kezdtek.

Ennek dacára a Krímben és a kipcsak steppéken egyaránt elveszett nyelv és kultúra számos eleme viszonylag jól fennmaradt a törökországi tatár falvakban. A nyelvi és kulturális megőrzés különösen ott volt lehetséges, ahol a környező településeken is tatárok vagy nogájok laktak; így például a Konya közeli Seçme, Fethiye, Ahmediye és Süleymaniye esetében, ahol a legidősebbektől a legfiatalabbakig a mai napig használják a krími tatár nyelvet a mindennapi életben.²⁶ Ez az ott élők identitásában is tükröződik, ugyanis magukat „krími

²⁵ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 35.

²⁶ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 487, 497, 511, 515.

tatár”, „tatár”, „nogáj”, „krími”, „krími török” néven határozzák meg.²⁷ Egyes helyeken viszont nyoma sincs a kultúrának és a nyelvnek, sőt olyanok is akadnak, akik nem tudják, hogy eredetük a Krímbe nyúlik vissza (például Edige, Ankara kormányzóságban).²⁸

A Törökországban élő krími tatárok anyanyelvében érdekes különbségek figyelhetők meg ott, ahol letelepedtek. Köztudott, hogy a krími tatárok a Krímbe egymástól jelentősen eltérő dialektusokban beszélnek (*çöl*, *ortayolaq*, *yalıboyu*),²⁹ de a Törökországba bevándorolt tatárok esetében ez a helyzet kicsit még bonyolultabb. Például az eszkişhiri krími tatár falvakban azok a tatárok, akik olyan krími régiókból vándoroltak ki, mint Karaszubazar vagy Bahcsiszeráj, ahol a központi (*ortayolaq*) nyelvjárást beszélték, a környező tatár falvakban használt északi (*çöl*) nyelvjárás hatására egy vegyes dialektust kezdtek beszélni (például Eskişehir vidékén Yaverörenben).³⁰ Ez leginkább abban jelentkezik, hogy a *ç* /cs/ hanggal kezdődő szavakban *ş* /s/ hangot találunk (például *çaqır* ~ *şaqır* - 'hív', *çiq* ~ *şiq* - 'kimegy').

A krími tatárok számára a török nem volt kezdettől fogva idegen nyelv. Ez nem azért van, mert a krími tatár és a török nyelv gyökere azonos, vagy mert egymáshoz nagyon hasonlítanak, hanem azért, mert már a Törökországba történő bevándorlásuk előtt is ismerték a török nyelvet. A szovjet időszakig sok olyan krími tatár, aki Törökországban tanult, folyékonyan beszélt törökül. Például azokban az években, amikor a Krímbe viták folytak az irodalmi nyelvről, Ayvazov Hasan Sabri, krími tatár származású író, újságíró, politikus és pedagógus, aki aktívan részt vett a nyelvi és kulturális kérdésekről folytatott közéleti vitákban a 20. század első felében, számos irodalmi cikket írt olyan újságokba, mint a török nyelvű *İleri*, valamint a krími tatár nyelvű *Yeni Dünya* és *Okuv İşleri*, a közös nyelvről, helyesírásról és ábécéről. Ayvazov úgy vélte, hogy krími tatár irodalmi nyelvnek a törököt kellene megtenni, és hogy a krími tatár dialektusok nem alkalmasak arra, hogy irodalmi nyelvvé váljanak. Hasonlóképpen, Gaspıralı İsmail tatár származású tudós, a Krímbe megjelenő *Tercüman* című újságban a 19. század végén azt írta, hogy az oszmán-töröknek kell lennie a közös irodalmi nyelvnek.³¹ Ayvazov a *Yeni Dünya* című újság 1927. május

²⁷ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 38.

²⁸ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 112.

²⁹ Szevortjan csoportosítása szerint három dialektusa van: déli (*yalıboyu*), középső vagy központi (*ortayolaq*) és északi (*çöl/nogay*). A „Kırım Tatarlari” című cikkében Szevortjan megemlíti, hogy a krími tatár a kipszak csoporthoz tartozik, bár fonológia és szókincs tekintetében továbbra is az oguz csoport hatása alatt áll. Arra is kitér, hogy a krími tatár irodalmi nyelv olyan nagyobb nyelvjárásokból áll, amelyek eredete a kun nyelvre és a Fekete-tengertől északra élő rokon törzsek nyelveire vezethetők vissza. Ld. Musayev, *Kırım Tatarcası*, 209–246.

³⁰ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 367–368.

³¹ Ennek két fő oka volt. Egyrészt az oszmán-török birodalmi nyelv volt, másrészt a cári Oroszország által a török (Turkic) népek közé telepített orosz bevándorlók miatt minden nép arra törekedett, hogy létrehozza saját, helyi nyelvét. Toker, İsmail Gaspıralı, 36.

29-ei számában megjelent, még arab betűs „Edebî-ilmî dile dođru” („Az irodalmi-tudományos nyelv felé”) című cikkében a következő mondatokban fejti ki nézeteit a nyelvről:

„Nézve mindezeket a küzdelmeket, zavarokat, viharokat és forradalmakat, amelyeken nyelvünk keresztülment, egyfelől elszomorodtunk, ugyanakkor örültünk is, és mindezt nagyon természetesnek találtuk. Mert egy nemzetnek, amely irodalmi, tudományos és civilizációs útra lép, először is szüksége van arra, hogy kezdetleges/fejletlen nyelve irodalmivá és tudományossá váljon, és ebből az igényből fakadóan nyelvi, nyelvjárási, helyesírási, írásbeli, szóbeli és terminológiai viták és küzdelmek alakulnak ki. Amíg ezek a viták és küzdelmek folytatódnak, természetes, hogy a nyelv különböző válságokon és botladozásokon megy keresztül. Figyelembe véve az egyik török nyelvész – akinek a nevére nem emlékszem – megállapítását, miszerint »a nyelvek olyanok, mint a tenger, ha nem hullámoznak, bűzlenek«, szükséges, sőt elengedhetetlen volt, hogy nyelvünk ingadozzon, hogy zűrzavaron és anarchián menjen keresztül. Éppen ezért nyelvünk az elmúlt években ingadozott, tombolt, forrongott, bugyborékkolt, pezsgett és utazott a nyelv tengerében... Versengés folyt, hogy melyik nyelv, melyik dialektus, melyik stílus lesz számunkra a leghasznosabb. Sok csata, kemény küzdelem és vita után, körbe-körbe, hol jobbra, hol balra, hol előre, hol hátra, végül a „nyugati töröknek” nevezett tiszta, egyszerű, elegáns és szép török nyelvben való „lehorgonyzás” meggyőződésére jutottunk. Mert amennyire szükség volt arra, hogy a nyelv ne csak az oktatás, a vita, az értelmiségiek és a tudósok, hanem minden írástudó ember számára is alkalmas legyen, annyira ki kellett jelölni azt is, hogy a használandó nyelv és nyelvjárás ne csak az eposzok, versek, történetek és mesék írására legyen alkalmas, hanem a civilizált, tudományos és természettudományos területeken írandó könyvek, cikkek stb. szolgálatára is.”

Ayvazov azt állítja, hogy ezek a viták a Krímben dőltek el, és a török nyelvet használták az újságokban, sőt még a tankönyvekben is.³² Más szóval, az 1920-as években a Krímben az írni-olvasni tudók által tanult első írott nyelv kétségtelenül az oszmán-török lett. Ebből a szempontból a krími tatároknak nem okozott gondot a nyelvtanulás, amikor Törökországba érkeztek. A teljes egészében krími tatárokból álló falvakban minden olyan fiatal, aki katonai szolgálat, oktatás vagy gazdasági okok miatt kapcsolatba került a falun kívüli lakosokkal, jól beszélte a török nyelvet, de otthon a krími tatárt használta. Más volt azonban a helyzet azoknál a nőknél, akik nem vagy nem megfelelően voltak képzettek, és nem tartottak kapcsolatot a szomszédos krími tatár falvakon kívüli lakossággal.

³² Yüksel, Kırım Tatar millî hareketi, 432.

Köreiben a nyelv, a kultúra és az életmód változatlan maradt ahhoz képest, mint amikor elhagyták a Krímet. Ezért a nyelvi és kulturális elemek általában a nőknek köszönhetően maradtak fenn.³³

Az 1950-es évekig a krími tatár falvak többségéből nem került sor elvándorlásra más településekre, és így nem is történt keveredés a nem tatár csoportokkal. A kultúra és a nyelv változásának egyik legfontosabb kiváltó oka a különböző kulturális csoportokkal való házasodás, az exogámia. A történelemben számos olyan közösséget találunk, amelyek az ilyen szociokulturális kapcsolatok eredményeként változtak és alakultak át. A két különböző kultúrájú és így két különböző nyelvet beszélő párok gyermekei későbbi életükben nem képesek mindkét nyelvet egyforma mértékben használni és fenntartani, és elkerülhetetlenül a domináns nyelvet részesítik előnyben. Például egy 2017-ben publikált tanulmányban, amely egy kortárs interjúsorozatra épült az Eskişehir tartományban élő krími tatárokkal, a résztvevők elmondták, hogy általában a család idősebb tagjai (és inkább a férfiak) hozzák meg a döntést arról, hogy egy házasságra megérett lány vagy fiú kivel házasodjon össze. Ilyenkor az egyik fő jellemző, amelyet a házasulandó lányban vagy fiúban kerestek, az volt, hogy olyan tatár legyen, akinek jó családja van, de ne legyen vele rokoni kapcsolat. Mivel a közösség folytonosságát csak azonos kultúrájú emberek tarthatják fenn, a menyasszonynak, illetve vőlegénynek tatárnak kell lennie.³⁴ A vegyes házasságok általában 1950 és 1960 között kezdődtek. Kırımlı ezt a falu és a város közötti társadalmi, kulturális és gazdasági szakadék szisztematikus felszámolásának tulajdonítja a Demokrata Párt 1946-os hatalomra kerülése után. A mezőgazdaság modernizációja, az iparosodás, a vidékről a városokba irányuló költözés felgyorsulása, valamint az utazási lehetőségek kiszélesedésének köszönhetően a települések közötti időbeli távolság csökkenése jellemzi ezt a szakaszt.³⁵ Az állam és más vallási és ideológiai csoportok könnyebben és hatékonyabban tudtak behatolni a falvakba. Mivel az egész ország keresztülment ezen a folyamaton, természetesen a krími tatárok sem maradtak ki belőle.

A krími tatár falusi közösségek felbomlása 1960 és 1970 között folytatódott. Minden iskoláskorú krími tatár gyermek alsó és felső tagozatos oktatásban részesült, és a hivatalos nyelv tanulása mindenki számára kötelezővé vált. Sok, kizárólag krími tatárokból álló faluban a szülőket pénzbírsággal sújtották, ha gyermekeik az iskolában anyanyelvükön beszéltek, és módszeresen akadályozták őket a nyelvhasználatban. A családok a tatár helyett törökül kezdtek beszélni, hogy a gyerekek az oktatás során elkerüljék a problémákat, és minél jobban megtanuljanak törökül.³⁶ Ahogy az új generáció oktatással

³³ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 40.

³⁴ Yavuz, *Kırım Tatar diasporasında melezleşen kimlik*, 176.

³⁵ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 40.

³⁶ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 41.

vagy munkával kapcsolatos okokból különböző városokba költözött, egyre gyakoribbá váltak a vegyes házasságok. Bár ez a folyamat nem minden faluban egyszerre figyelhető meg, összességében az 1970-es és 1980-as évek között zajlott. A vegyes házasságokban – különösen akkor, ha az anya nem volt krími tatár – általában nem tartották szükségesnek, hogy a gyermekekkel a nyelvet és a kultúrát megismertessék, és ez kiváltképpen jellemző volt a városban élő családoknál.³⁷

Kisebbségi közösségekben ugyanakkor általánosan jellemző tendencia, hogy a nők könnyebben illeszkednek be az uralkodó kultúrába, ami az utóbbi évtizedekben – ellentétben a nők korábbi kultúrahordozó szerepével – a gyermekekkel való kommunikációban a domináns nyelv javára és az anyanyelv rovására hatott, amint azt alább látni is fogjuk. A törökül folyékonyan beszélő tatár nők tudatosan vagy öntudatlanul otthon is az uralkodó nyelvet használják a mindennapi kommunikációban. A kutatások hangsúlyozzák a generációk közötti nyelvi átörökítés fontosságát, különösen akkor, ha a nyelvi kihalás veszélye fenyeget. Amit a nyelvészek a világ nyelveinek kihalásához vezető tényezőkkel kapcsolatban kiemelnek, az a nyelv gyermekkori tanulása és használata.³⁸ Johanson szerint a nyelvek akkor halnak ki, amikor már nincs rájuk szükség, azaz amikor már nincs elégséges társadalmi funkciójuk ahhoz, hogy a családok igyekezzenek továbbadni őket gyermekeiknek, és arra figyelmeztet, hogy ennek következtében a fiatalabb generáció a domináns vagy presztízisnyelvet fogja előnyben részesíteni az anyanyelvével szemben. Az a nyelv, amelyet a fiatalabb generáció nem tanul meg rendesen, idővel eltűnik.³⁹ Ezen a ponton döntő jelentőségű a televízió elterjedése a tatár otthonokban az 1970-es évek vége felé. A média nyilvánvalóan fontos szerepet játszik a mindennapi életgyakorlatok és a kultúra kialakításában és megszokottá válásában, valamint a közös nyelv kialakításában.⁴⁰ Azok a falusi nők, akik az 1980-as évek elejéig otthon ápolták krími tatár gyökereiket, és akik közül sokan nem ismertek más nyelvet vagy kultúrát, a televízió révén nagy mértékben nyitottak a külvilág felé. Már az idős nők is beszéltek törökül a fiatalokkal vagy az unokáikkal. Így csökkent vagy teljesen megszűnt az a környezet, amelyben a fiatalok, akik a közoktatásnak köszönhetően tökéletesen beszéltek törökül, krími tatárt hallhattak.⁴¹ Természetes folyamatként a nyelv mellett a kultúra és a hagyományok is háttérbe szorultak a televízió által közvetített új minták, valamint a nagyobb településekkel kialakult egyre szorosabb kapcsolatok hatására.

³⁷ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 42.

³⁸ Krauss, *The World’s Languages*, 5–6.

³⁹ Johanson, *Discoveries on the Turkic Linguistic Map*, 34.

⁴⁰ Hartley, *Understanding News*, 7; Bell, *The Guidebook*, 49.

⁴¹ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 42.

Mindazonáltal a törökországi krími tatárok körében figyelemre méltó tevékenységek és törekvések is vannak kultúrájuk és nyelvük megőrzése érdekében. Történetükben új fejezetet nyitottak meg az újonnan megalakított kulturális egyesületek,⁴² amelyek száma az 1990-es évek óta gyorsan nőtt Törökországban, és a tatárokkal való kapcsolatok újraindítását célozták a Krímben, Romániában és Bulgáriában. Noha ezek az egyesületek csak korlátozott mértékben tudják elérni a falvakban élő krími tatárokat, Törökország szinte minden városában szerveznek rendezvényeket, amelyek célja a krími tatár kultúra bizonyos elemeinek (néptánc, népzene, játékok, ételek stb.) megőrzése és bemutatása, amelyek a falvakban részben vagy már teljesen feledésbe merültek. Ezekkel az alapítványokkal együtt az *Emel*⁴³ folyóirat szintén a krími tatárok azon törekvését szolgálja, hogy hallassák hangjukat, és megőrizzeik identitásukat. A periodika először 1930-ban Dobrudzsában jelent meg, és bár a második világháború idején megszűnt, az 1960-as évektől Isztambulban újra indult a kiadása. Emellett a Qırım Haber Ajansı (röviden QHA) a krími tatár közösség egyik legjelentősebb nemzetközi hírforrásává vált az elmúlt évtizedekben. A hírszolgálat több nyelven – köztük ukránul, oroszul, törökül és angolul – közöl tudósításokat, amelyek a krími és ukrainai tatár közélet mellett a világ diaszpóráiban élő krími tatárokat is érintik. Az ügynökséget Yüksel İsmet üzletember és Yüksel Gayana, a Krími Tatár Nemzetgyűlés egyik tagja hozta létre Kırımoğlu Mustafa Abdülcemil⁴⁴ kezdeményezésére. A portál 2006. május 18-án – a tatárok 1944-es deportálásának évfordulóján – kezdte meg működését Akmescitben (Szimferopol). A 2014-es orosz annektálást követően a Krímfélszigeten folytatott tevékenységét megszüntette, majd 2015-ben Kijevbe helyezte át székhelyét, és 2016-tól Ankarában is irodát nyitott a nemzetközi kapcsolatok erősítése céljából.⁴⁵ A szervezet ma Kijevben és Törökországban folytatja tevékenységét, hogy hallassa a krími tatárok hangját.⁴⁶

A törökországi krími tatár közösség a folyóiratkiadási és újságírói tevékenység mellett részt vesz az egyesületek által rendezett kézművestermék-kiállításokon,⁴⁷ valamint a jelenlegi ukrán–orosz háborúról és annak a krími tatárookra való hatásáról szóló konferenciákon és szemináriumokon. A közösség túlnyomó

⁴² A krími tatárok képviselői által 1955-ben Ankarában tartott találkozássorozatot követően 1955. július 1-jén „Kırım Türkleri Kültür, Yardımlaşma ve Folklor Derneği” néven alakult meg az első egyesület azzal a céllal, hogy a krími tatárokat egy fedél alá gyűjtse Törökország-szerte. Ld. *Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Tüzüğü*.

⁴³ Az *Emel* folyóiratról ld. *Emel Dergisi hakkında*.

⁴⁴ Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu krími tatár politikus és aktivista. 1998 óta tagja Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának, és 1991-től 2013-ig a krími tatárok nemzetgyűlésének elnöke volt. Ma a krími tatárok öt ismerik el vezetőjüknek.

⁴⁵ Ld. „Kırım Haber Ajansı.” Wikipédia (török nyelvű változat).

⁴⁶ Ld. *Vatan Kırım*; a *Kırım Haber Ajansı* hírportál weboldala: <https://www.qha.com.tr/>.

⁴⁷ Ld. *Balköy Kırım Tatar Nakış İşleme Eğitimi Projesi sergisi*.

része Ukrajnát támogatja, és elutasítja a Krím Oroszország általi annektálását. Az egyesületek által szervezett események közé tartoznak továbbá a néptáncos és zenei együttesek előadásai és az ezekhez kapcsolódó tanfolyamok,⁴⁸ rendszeres találkozók tartanak fiatal tatár aktivistákkal,⁴⁹ versenyeket szerveznek, krími tatár ételeket és hagyományokat mutatnak be különböző városokban és falvakban az évente megrendezett tavaszi ünnepeken,⁵⁰ és minden év május 18-án összegyűlnek Törökország különböző városaiban, hogy megemlékezzenek a krími tatárok deportálásának évfordulójáról.⁵¹ A krími tatár nyelv tanítása érdekében, különösen a fiatalabb generációk számára, nyelvkönyveket adnak ki, és nyelvtanfolyamokat kínálnak az egyesületekben.⁵²

A törökországi krími tatár közösség közelmúltbeli kulturális aktivizálódása és identitáskeresése világosan megfigyelhető a diaszpóra új szerveződéseiben és online jelenlétében. Bár a Krímből a 19. és 20. századi bevándorlási hullámokkal érkezett kulturális elemek lassan kezdtek feledésbe merülni, az új társadalmi szervezeteknek, valamint a világ különböző részein élő krími tatárokkal az interneten és a közösségi médián keresztül való kapcsolattartásnak köszönhetően ezek most újra felszínre kerülnek, és a diaszpóra tagjai ismét megosztják őket egymással.

A törökországi krími tatárok nyelvvesztésének folyamata

Az UNESCO 2011-ben kiadott, *A világ veszélyeztetett nyelveinek atlasza* című jelentése kilenc olyan tényezőt sorol fel, amelyek a nyelvek fennmaradásához szükségesek.⁵³ Ezek közül témánk szempontjából az alábbi hat tényező különösen fontos: (1) a nyelv generációk közötti átörökítése, (2) a nyelvet beszélők kellő létszáma, (3) a nyelvet beszélők aránya az adott ország/régió teljes népességéhez képest, (4) a közösség tagjainak viszonyulása az anyanyelvükhöz, (5) reakciójuk az új médiumok megjelenésére, (6) a nyelvoktatás és a nyelvi műveltséget segítő anyagok elérhetősége. Az UNESCO a veszélyeztetett nyelvek esetében hat szintben határozza meg a nyelv életben maradásának esélyeit. Ezek a következők: (1) a nyelv biztonságban van, (2) sérülékeny, (3) határozottan veszélyeztetett, (4) súlyosan veszélyeztetett, (5) kritikus mértékben veszélyeztetett és (6) kihalt. A nyelvi szempontból biztonságos szinten a nyelvet mindenféle életkorhoz tartozó személy beszéli. A sérülékeny szinten a nyelvet

⁴⁸ Ld. *Cıyın Ansambli'nin Kırım halkoyunları çalışmalarına davet ediyoruz.*

⁴⁹ Ld. *Genç Tatar İrsiyatifinden Ankara'da istişare toplantısı.*

⁵⁰ Ld. *Tepreş Şenlikleri.*

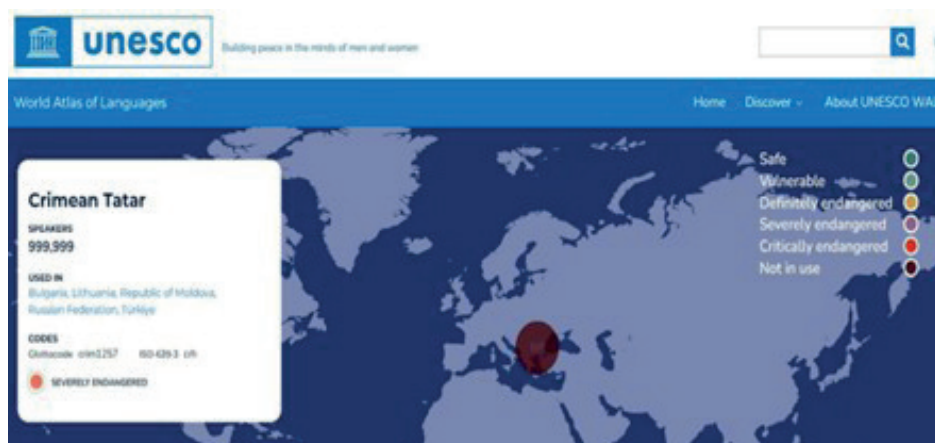
⁵¹ Ld. *Başkentte Kırım Tatar sürgününün 70. yılı münasebetiyle anma programı düzenlendi.*

⁵² A 2022-ben megjelentetett, török anyanyelvűek számára készült krími tatár nyelvkönyv bevezetéséről ld. *Kırım Derneği Bursa Şubesinin katkılarıyla hazırlanan Kırım Tatarca ders kitabı çıktı.*

⁵³ Ld. *Atlas of the World's Languages in Danger.*

sok gyermek beszéli első nyelvként, de a nyelvhasználat a magánszférára, például az otthonra korlátozódik. A határozottan veszélyeztetett nyelvi szinten a nyelvet otthon nem tanulják első nyelvként. A súlyosan veszélyeztetett szinten a nyelvet csak a nagyszülők, az első vagy idősebb generáció beszéli. A szülők ugyan értik a nyelvet, de nem beszélnek a gyermekeikkel rajta. A kritikusan veszélyeztetett szinten a nyelv legfiatalabb beszélői a nagyszülők, és a nyelvet nem használják a mindennapi kommunikációban. Az idősebbek részben ismerik a nyelvet, de nem használják, hacsak valaki nem beszéli velük. Az utolsó, kihalt szinten már senki sem beszéli a nyelvet vagy emlékszik rá.

A krími tatár nyelv az UNESCO által kiadott atlaszban a „súlyosan veszélyeztetett” kategóriába tartozik.

1. kép. A krími tatárok *A világ veszélyeztetett nyelveinek atlaszában*⁵⁴

David Crystal szerint „amikor egy közösséget száműznek, a túlélők többsége, mivel nem tudnak szülőföldjükön maradni, egy másik közösség központjaiba menekül, ahol a szegénységi környezetben fokozatosan elveszítik kulturális identitásukat. A túlélés érdekében igyekeznek megtanulni egy új nyelvet, amennyire csak tudnak.”⁵⁵ Figyelembe véve a krími tatár közösségben bekövetkezett, fent említett történelmi-politikai és szociokulturális változásokat megállapíthatjuk, hogy a Törökországban élők nyelvvesztésének folyamata több szakaszban zajlott le.

Az első szakasz az oktatás és a vallás terén az 1783-ban, a Krím oroszok általi elfoglalása után elrendelt reformokkal kezdődött. Jóllehet a krími tatárokat megakadályozták abban, hogy új iskolákat hozzanak létre, illetve felújítsák a meglévőket, a nyelvhasználat tekintetében pedig bizonyos korlátozásokkal

⁵⁴ Ld. *Crimean Tatar*.

⁵⁵ Crystal, *Language Death*, 75.

kellett szembenézniük, az anyanyelvet még problémamentesen át tudták örökíteni. Más szóval, a nyelvvesztés még nem indult el ebben az időszakban a szülőföldjükön. A kivándorlások kezdetével új fejezet nyílt a Törökországban letelepülő krími tatárok életében. A szülőföldön maradtak sorsa sajnálatosan kedvezőtlenül alakult, hiszen 1944-ben elűzték őket, és csak 1987 után tudtak visszatérni a Krímbe. Ők ma is orosz fennhatóság alá tartoznak, amely számos esetben politikai és kulturális elnyomást gyakorol a krími tatár közösségre – többek között civil szervezeteik betiltásával, aktivistáik üldözésével és média-felületeik korlátozásával. A létszámuk pedig olyan alacsony, hogy még kisebb-ségnek sem tekinthetők.

Az 1950-es évekkel kezdődő második szakasz Törökország számos városában élő krími tatárokat érintette. Eddig az időszakig az itteni tatárok többsége sokkal jobban megőrizte nyelvét és kulturális elemeit, mint a Krímbe élő rokonaik, mivel nem akartak vegyes házasságokat, és csak a tatár falvakkal érintkeztek. Az olyan változások azonban, mint az akkori törökországi kormányváltás, a falvak és városok közötti kommunikáció kiépítése, az iparosodás és a modernizáció pozitívan és negatívan is hatottak a krími tatárokra. Crystal megfigyelése szerint egy elszigetelt területen élő ötszáz fős népesség valószínűleg megőrzi a nyelvét, míg egy város különböző részein szétszórva élő ötszáz ember valószínűleg nem tud életben tartani egy nyelvet.⁵⁶ A vidékről ebben az időszakban a városokba költöző krími tatárok valóban fokozatosan áttértek az uralkodó nyelvre a falujukban beszélt saját nyelvük kárára. Az identitás, a szociokulturális struktúra és az anyanyelv megőrzése szempontjából a városok nem helyettesítik a kisebb településeket, amelyek alkalmasak egy etnikai közösség életben tartására. A krími tatárok szempontjából különösen az jelent veszélyt, hogy a fiatal lakosság a megélhetés és a tanulás miatt a városokba költözik. A domináns kultúrával való intenzív érintkezés (vegyes házasság, munka, oktatás stb.) leszűkíti a szubkultúrát alkotó egyének és társadalmak anyanyelvhasználati területét és diszfunkcionálissá teszi azt. Mivel a nyelvek életben maradása elkerülhetetlen beszélők nélkül, ezért a társadalmi funkciójukat a domináns nyelvvel szemben elvesztő kisebbségi nyelvek veszélyben vannak, és így idővel várhatóan kihalnak.⁵⁷ Az Eskişehir tartományban található Tokathan faluban például az 1950-es évek óta megnőtt a városba költözők aránya. Ennek következtében, bár az 1980-as évekig csak tatáruul beszéltek a faluban, ma már a 30 év alattiak általában nem beszélnek, hanem csak értik a krími tatárt.⁵⁸ Ugyanebben az időszakban az oktatás nyelvét illetően is megjelent az elnyomás. A szintén Eskişehir tartományban fekvő Aksaklı faluban élők elmondása szerint a térségben korábban mindenki krími tatáruul beszélt, azonban az 1950-es években az iskolákban már pénzün-

⁵⁶ Crystal, *Language Death*, 11–12.

⁵⁷ Aitchison, *Language Change*, 235.

⁵⁸ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 364.

tetéssel sújtották azokat a családokat, akiknek gyermekei anyanyelvükön társalogtak egymás között.⁵⁹ Ehhez hasonlóan Çardakbaşıban arról emlékeztek meg, hogy az 1960-as években a falu általános iskolájába érkező tanár megtiltotta a diákoknak anyanyelvük használatát, és akik krími tatárul beszéltek, azoknak a családjára pénzbüntetést róttak ki. Ma, bár a falu tagjai értik a nyelvet, a mindennapi életben mindannyian törökül beszélnek.⁶⁰ Ankara tartományban Lezgi faluban is vannak olyan visszaemlékezések, hogy az 1970-es évekig a falu tanítói tiltották a nyelv használatát.⁶¹

Bár az emberek maguk túlélnek, lehetséges, hogy a nyelvük kihal, és ennek legfontosabb oka a kulturális asszimiláció, amelynek Crystal szerint számos oka lehet. Amikor egy kultúra asszimilálódik egy másikhoz, akkor ez maga után vonhatja a veszélyeztetett nyelv eltűnését is, és ezeknek a folyamatoknak az eredményeként nyelvcsere következik be. Ez három fő szakaszra bontható. Az első az emberekre való nyomásgyakorlás, hogy az uralkodó nyelvet beszéljék. Ez a nyomás lehet politikai, társadalmi vagy gazdasági, megvalósulhat „felülről lefelé” (*top down*), például ajánlások vagy kormányzati jogszabályok formájában, „alulról felfelé” (*bottom up*), a társadalmi divatok és a környezet nyomásával, valamint „konkrét irány nélkül” a társadalmi-politikai és a társadalmi-gazdasági tényezők együttes hatására.⁶² A nyelvvesztés második szakaszában kialakul a kétnyelvűség: az emberek egyre gyakrabban használják az új nyelvet, miközben még képesek megérteni az anyanyelvüket is. A harmadik szakaszban azonban ez az egyensúly megbomlik: a kétnyelvűség fokozatosan visszaszorul, és az új nyelv dominánssá válik a mindennapi kommunikációban. Crystal szerint a fiatalabb generáció egyre jobban az új nyelvre támaszkodik, miközben az anyanyelv szerepe elhalványul. Ezzel párhuzamosan megjelenhet az a társadalmi attitűd, hogy a régi nyelv felesleges, ami szégyenérzetet keltethet annak használata során. Az otthonon kívül a gyerekek már nem használják az első nyelvet, és a nyelvvesztés akkor következik be, amikor a családban az egészséges kétnyelvűséget felváltja az egynyelvűség.⁶³

Honnan ered a nyelvvel szembeni szégyen és bizonytalanság érzése, amelyről Crystal⁶⁴ beszél? Hiszen senki sem születik ilyen érzéssel a saját anyanyelve iránt. A fő tényező, amely ezt a helyzetet előidéz, kétségtelenül az uralkodó kultúra. Az emberek az uralkodó kultúra hatására a saját nyelvüket másnak vagy értéktelennek tekinthetik. A nyelvvesztés okai között olyan tényezők szerepelnek, amelyek ezt a szégyenérzetet kiváltják, mint a domináns kultúra

⁵⁹ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 283.

⁶⁰ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 292.

⁶¹ Kırımlı, *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 144.

⁶² Crystal, *Language Death*, 77–79.

⁶³ Crystal, *Language Death*, 79.

⁶⁴ Crystal, *Language Death*, 79, 84–85.

politikai és társadalmi nyomásgyakorlása, a beszélők kisebbségi státusza, a gazdasági és kulturális erózió, a közösségi média és a média nyomása stb. Ezek a tényezők időnként érvényesek lehetnek a standard nyelvvel szemben álló regionális és helyi nyelvváltozatokra is, ilyenkor azonban az ezzel járó változások hosszabb idő alatt zajlanak le. Két vagy több nyelv időbeli kölcsönhatásának eredményeként egy vagy több nyelv nyelvi szempontból a domináns nyelv befolyása alá kerül. Thomason és Kaufman szerint ezen a ponton az időben kiterjedt intenzív interakciónak három következménye lehet: (1) gyors eltolódás a domináns nyelv felé; (2) nyelvvesztés vagy nyelvi kihalás; (3) nyelvfenntartás intenzív kölcsönzés mellett.⁶⁵ Nyelvi kihalás vagy nyelvvesztés esetén bizonyos időre van szükség ahhoz, hogy az egyik nyelv beszélői elhagyják saját nyelvüket egy másik nyelv javára. „A veszélyeztetett nyelvek mindegyike az idegen szerkezeti sajátosságok intenzív másolásából eredő változásokat mutat. Gyengeségük oka azonban nem a másolás miatti szerkezeti romlás, hanem a társadalmi funkcióvesztés.”⁶⁶ Amikor a domináns kultúra nyelvéből kölcsönzött szavak nagy száma hozzáadódik ahhoz, hogy a fiatalabb generáció a presztízsnyelvet választja természetes kommunikációs eszközként, a kölcsönző vagy befogadó nyelv egyúttal forrásnyelvvé is válik, és átadja egyes saját elemeit a domináns nyelvnek. A világtörténelem tele van olyan nyelvekkel és társadalmakkal, amelyek ilyen átalakulásokon mentek keresztül. Aitchison ezt a jelenséget nyelvi kihalás helyett nyelvi öngyilkosságnak (*language suicide*) nevezi.⁶⁷ Manapság például a történészek és a nyelvészek általánosan elfogadják, hogy a magyarországi kunok nyelve a domináns magyar nyelv hatására tűnt el, ahogyan a mai Bulgária területén, a Duna körül élő ősi bolgár-törökök nyelve is a domináns szláv kultúrának köszönhetően. Ez a helyzet inkább a nyelvi érintkezés (*language contact*) eredményeként alakult ki. A nyelvi érintkezés folyamatában két nyelv állandó harcban áll egymással. A krími tatár közösség helyzete azonban más, mint a kunoké vagy a bolgároké. A krími tatárok ugyanis attól a pillanattól kezdve, hogy Törökországba érkeztek, nem kerültek komoly kulturális konfliktusba az itt élő lakossággal, legalábbis nem olyan mértékben, mint a szíriai menekültek.⁶⁸ A török nyelv és kultúra mindig is közelebb állt

⁶⁵ Thomason–Kaufman, *Language Contact*, 100.

⁶⁶ Johanson, *Discoveries on the Turkic Linguistic Map*, 34.

⁶⁷ Aitchison, *Language Change*, 236–237.

⁶⁸ Azok a tanulmányok, amelyek azt vizsgálják, hogy a közvélemény hogyan viszonyul a Szíriából érkező menekültekhez, azt mutatják, hogy a szíriaiakat a Törökországba való menekülés első éveiben, különösen 2011 és 2015 között a háború elől menekülő áldozatoknak tekintették, és ezért a közvélemény pozitívan vélekedett róluk. A szíriai háború elhúzódásával és a törökországi szíriai lakosság számának növekedésével, valamint a közvéleményben annak a formálódó gondolatnak az erősödésével, hogy a szíriaiak tartósan Törökországban maradnak, ez a kezdetben pozitív megítélés az évek során negatív irányba változott. Murat Erdoğan 2017-ben és 2019-ben 26 tartományban 2089, majd 2271 török állampolgár részvételével végzett két különböző felmérése szerint a Törökországban élő szíriaiakat túlnyomórészt negatív és előítéletes módon „veszélyes”

a krími tatárokhoz, mint a keresztény és szláv. Ennek ellenére néhány krími tatár faluban vannak bizonyos kivételek. Például az 1888-ban bevándorolt krími tatárok (és nogájok), akik Konya Süleymaniye (Susuz) falujában telepedtek le, elutasították, hogy egy másik, a városhoz közeli régióban telepedjenek le, amelyet az állami tisztviselők ajánlottak fel az első letelepedési időszakban. Attól tartottak, hogy ha itt élnének – különösen a fiatalok –, kapcsolatba kerülnének a városban élő törökökkel, és elveszítenék kultúrájukat és nyelvüket.⁶⁹ Az Eskişehirben található İkipınar faluban letelepedett krími tatároknak szintén sokáig voltak nézeteltéréseik a térségben élő jörükökkel.⁷⁰ Ennek fő oka az ott élő jörükök körében elterjedt aggodalom volt, hogy a krími tatárok elfoglalják a birtokaikat.⁷¹ Egy másik viszály az Uyuzhamam faluban élő krími tatárok és a szomszédos Bozan faluban élő törökök között zajlott. Az 1950-es években e két falu öregei egyes házasságokat javasoltak, hogy véget vessenek a köztük lévő ellenségeskedésnek. Ez a krími tatárok teljes kulturális asszimilációjához vezetett. Olyannyira, hogy az ott élő krími tatárok az 1950-es évektől kezdve teljesen elhagyták a saját nyelvük használatát.⁷² Érdeemes megemlíteni Kerim Korcan *Tatar Ramazan* című, 1969-ben írt és az 1990-es években azonos címmel filmre adaptált novelláját is. Ebben a fikatív történeten alapuló novellában, amely megjelenése idején igen népszerű volt Törökországban, a tatár társadalom tükörképét látjuk a törökök szemszögéből:

„Nézd meg a nevét. Mi is az? Tatar Ramazan! Mondjuk el még egyszer. Tatar Ramazan... Tatár, mit jelent a tatár? Mindenfélét jelenthet. Egy válaszunk van, de a nyelvük más. Mi azt mondjuk, *kesser* ('szekerce'), ők azt mondják, *şot*. Mi azt mondjuk, *kaybettik* ('vesztettünk'), ők azt mondják, *coyttuk*. Sok tatárt láttunk már... Ezek az emberek különböznek tőlünk, egyikük sem török. Csak a vallásunk közös. Az arabok ugyanolyan vallásúak, mint mi, de a nemzetiségük más. Ez már csak ilyen...”⁷³

Ezek a kifejezések (ugyanezek a mondatok szerepelnek a filmben is) jól példázzák a török–tatár kulturális és nyelvi konfliktust, amely többnyire abból

és „terhet jelentő” emberként határozzák meg. Emellett a válaszadók a szíriaiakat „kulturálisan más”-ként jellemzik, és ez a válasz 2017-ben és 2019-ben is magas, 80%-os arányban hangzott el. Ld. Pandır, Mülteci temsillerinde kültürel farklılık inşası, 349.

⁶⁹ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 515.

⁷⁰ A jörükök egy oguz eredetű török népcsoport, akik eredetileg nomád életmódot folytattak, újabban azonban egyre jellemzőbb náluk a letelepedés, és inkább földműveléssel foglalkoznak. A jörük név a török *yürü*- 'jár' igéből származik, emiatt jörüknek is nevezik őket. Ma Törökország közép-anatóliai, mediterrán és égei-tengeri régióiban élnek.

⁷¹ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 325.

⁷² Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*, 366.

⁷³ Korcan, *Tatar Ramazan*, 62.

fakad, hogy az egyik nyelv ugyanannak a nyelvcsaládnak az oguz, a másik a kipszak ágához tartozik.⁷⁴ Az ilyen apróbb félreértésekkel együtt sem beszélhetünk általánosságban konfliktusról.

A második szakaszban, amely az 1970-es évek végéig tartott, az audiovizuális média hatása volt jelentős. Különösen a televíziózás széles körű elterjedése esik egybe ezzel az időszakkal. Mint már említettük, ebben az időszakban a krími tatár nők a falvak többségében nem voltak elzárva a külvilágtól. Különösen a korszak fiatal női generációja nem maradhatott közömbös az új élettel és az uralkodó kultúrával szemben, és a televíziós technológia és a sok faluban ekkoriban meginduló vegyes házasságok hatására hajlandóvá váltak közelről megismerni a külvilágot és annak egyes elemeit behozni a saját életükbe, vagyis a privát szférájukba, tehát az otthonukba. Azok a nők, akik haladó szinten kezdtek törökül beszélni, még mindig folyékonyan beszéltek a saját nyelvüket.

Elkerülhetetlen volt, hogy az 1950-es évektől az 1970-es évek végéig tartó időszak, amely Törökország számára gazdasági és politikai értelemben egyaránt hullámvölgynek számított, a krími tatár közösségre is erős hatást gyakoroljon, ami pedig végső soron hátrányosan érintette őket.

Az utolsó, harmadik szakaszban – amely az 1970-es évektől napjainkig tart – megalapozottnak tűnik az a megállapítás, hogy a krími tatár közösség minden tagja, a fiataloktól az idősekig, magas szinten használja a török nyelvet. A kezdeti időszakban főként nyelvi érintkezésről beszélhetünk, amelynek középpontjában elsősorban a szókölcsonzések álltak. A kulturális integráció eleinte lassan zajlott, ebben a legutolsó időszakban azonban felgyorsult. Ily módon a nyelvi érintkezésben egyre gyakoribbá vált a tatár és a török közti kódváltás (*code switching*). A 40–50 év feletti krími tatárok esetében ez a kódváltás inkább az anyanyelvük javára történt, míg a 30–40 év közöttiek beszédében inkább a török nyelv felé hajlott. A 30 év alatti krími tatárok többsége érti ugyan a krími tatár nyelvet, de nem beszéli azt. Más szóval, az 1980-as években a falvak többségében a szülők először kezdtek tanúi lenni annak, hogy gyermekeik hirtelen áttértek a török nyelvre mind az egymás közötti, mind a családjukkal való kommunikációban. Ezt követően a krími tatár közösség fiatalabb generációja közömbössé vált az anyanyelve iránt. A krími nyelvpolitikával ellentétben azonban ez a helyzet nem volt olyan súlyos, kivéve a krími tatár nyelv betiltását néhány törökországi falu iskolájában. A két nyelv egymáshoz való közelsége, valamint az anyanyelv elégtelensége az üzleti életben, az oktatásban és más területeken ahhoz vezetett, hogy a fiatalabb generáció már nem érdeklődik a krími tatár nyelv iránt. Ennek eredményeképpen a 2000-es évektől kezdve a korábban kétnyelvű fiatalok körében is kezd kialakulni az egynyelvűség.

⁷⁴ Néhány speciális esetben a homonimák okoznak érdekes félreértéseket. A krími tatár és a török közti ilyen hamis barátokról (*false friends*) szóló legfrissebb tanulmány Nadzhie Rustemova 2014-ben megjelent mesterszakos diplomamunkája. Ld. Rustemova, *Kırım Tatarcası*.

Különösen ezt az időszakot követően az olyan modern technológiai eszközök, mint az internet, a mobiltelefonok, a számítógépek és a tabletek, pozitív és jelentős változásokat eredményeztek a krími tatár fiatalok, sőt az idősek életében is. A pozitív oldalhoz tartozik, hogy azok, akik nem akarják a krími tatár nyelvet veszni hagyni, bizonyos módszerekhez folyamodnak, hogy visszafordítsák a nyelvvesztési tendenciát. Megpróbálják megtanulni a nyelvet úgy, hogy online kurzusokon vesznek részt a krími kulturális társaságoknál vagy az interneten, videókat néznek és készítenek, a közösségi médián keresztül segítséget kérnek azoktól, akik tudják a nyelvet, egyéni kutatásokat végeznek, és szótárakat vagy tankönyveket szereznek be. Az ilyen igények növelik az érdeklődést a krími társaságokban való aktív szerepvállalás vagy a turkológiai tanszékeken végzett kutatások iránt. Fentebb már említettük, hogy Törökországban általában a krími tatár északi (*çöl*) dialektusát beszélik, bár az egyes települések eltérő, sajátos vonásokkal rendelkezhetnek. Mégis, az a tény, hogy az északi dialektusnak még nincs egységesített írásrendszere, csak szóbeli szempontból javítja a fiatalabb generáció nyelvtanulásának színvonalát. Úgy látjuk, hogy azok, akik a nyelvet csak beszélni tanulják, a szülei és a család idősebb tagjainak, például a nagyszülőknek a beszélgetéseiből szereznek kompetenciát. A nyelvet a krími kulturális társaságokban vagy a turkológia területén végzett nyelvi tanulmányok által tanulók a krími tatár standardizált bahcsiszeráji (központi/*ortayolag*) dialektusát sajátítják el a krími oktatókon keresztül a cirill ábécével együtt, hogy követni tudják a Krímben megjelent kiadványokat.⁷⁵

A krími tatár nyelv támogatása terén számos esemény és kezdeményezés is zajlik: például a törökországi tatár fiatalok részt vesznek a krími tatár nyelv fejlesztését és terjesztését célzó versenyeken, a „Krími tatár nyelvi olimpián”,⁷⁶ amelyet 2013-tól minden évben a Krími Mérnöki és Pedagógiai Egyetem szervezett volna, a Krím 2014-es orosz elfoglalásával azonban a versenyek Törökországban folytatódtak. A Török Köztársaság Kulturális és Idegenforgalmi Minisztériuma (Kültür ve Turizm Bakanlığı) és a Külföldi Törökök és Rokoni Közösségek Elnöksége (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) támogatásával néhány évente Ankarában rendezik meg a „Krími Tatár Ifjúsági Kongresszust” (Qırım Tatar Yaşlıq Qurultayı).⁷⁷ A kongresszus fő célkitűzései közé tartozik a különböző országokban élő krími tatár fiatalok találkozása azzal a céllal, hogy mit lehet tenni a nyelv és a kultúra életben tartásáért, illetve szülőföldjükért, a Krímért, amely Oroszország és Ukrajna között újabban csatátérre vált.⁷⁸

⁷⁵ Ld. *Kırım Derneği Bursa Şubesinin çevrimiçi Kırım Tatarca dersleri başladı; Kırım Tatar dil ve edebiyat dersleri*.

⁷⁶ A 2015-ös nyelvi versenyről ld. „*Kırım Tatarca Olimpiyatı*”nın ikincisi derneğimizde gerçekleştirildi.

⁷⁷ Ld. *Kırım Tatar Milli Bayrak Günü kutlu olsun*.

⁷⁸ A 2019-es, kilencedik krími tatár ifjúsági kongresszusról ld. 9. *Kırım Tatar Gençlik Kurultayı (Qırımtatar Yaşlıq Qurultayı)*.

A krími tatárok számára természetesen fontos, hogy Törökország miniszteri szinten ilyen támogatást nyújt nekik. Az oktatási tantervben azonban még nem történt ilyen lépés a nyelv életben tartása érdekében. A Nemzeti Oktatási Minisztérium (Millî Eğitim Bakanlığı) 2012-ben beemelte a tantervbe az „Élő nyelvek és nyelvjárások” című választható tantárgyat, a jelenlegi (2023-tól választható) nyelvi kurzusok pedig a következők: abház, adige (cirill betűvel), adige (latin betűvel), albán, bosnyák, grúz, kurd (kurmandzsi), láz és kurd (zazaki). A Nemzeti Oktatási Minisztérium által 2021-ben végzett felmérés során azokban az iskolákban, ahol ezeket a tantárgyakat oktatják, megkérdezték a diákokat, milyen más nyelveket szeretnének még tanulni. Figyelemre méltó, hogy a válaszokban a Törökországban is beszélt törökségi nyelvek közül csupán a kazah szerepel, a krími tatár nyelv nem.⁷⁹ Ez azt jelzi, hogy a krími tatár fiataloknak nincs igényük arra, hogy az állam lehetővé tegye számukra nyelvük megtanulását. Törökországban a krími tatár nyelvet csak választható tárgyként tanítják az egyetemek turkológiai tanszékein.

2010 óta a Krími Török Kulturális és Segítségnyújtási Egyesület (Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği) ankarai központjában és az egyesület által szervezett egyes rendezvényeken tett látogatásaim során személyesen is tapasztaltam, hogy az egyesület tevékenységeinek minden területén kizárólag a török nyelvet használják. Bár a krími tatár nyelvet igyekeznek tanítani az egyesületen belül, a krími tatárok közötti kommunikáció nyelveként háttérbe szorult. Ez abból fakadt, hogy a krími tatárokat meg akarják ismertetni a nem tatár közösséggel. A veszély mértékét mutatja, hogy még azok is, akik ismerik a nyelvet, törökül beszélnek egymás között. Hasonlóképpen a Krímről diákként Törökországba érkező fiatalok is egymás között csak oroszul beszélnek, míg a Törökországban élő krími tatárokkal törökül tudnak kommunikálni. Ez azt mutatja, hogy a nyelvet csak jelképesen használják. Véleményem szerint, ha az egyesületeken belül végzett tevékenységek nem az anyanyelven zajlanak, akkor nem fogják elérni a kívánt hatást. Ma, bár megfigyelhető, hogy a közösségben megforduló emberek ismerik a magukkal hozott kulturális értékek egy részét, és igyekeznek életben tartani azokat, mégis eltűnőben van krími tatár identitásuk, mivel a falvakból fokozatosan költöznek a nagyobb településekre, és ezáltal a közösség tagjai között felbomlik a kapcsolati háló. Nagyon nehéz így a nyelvet megőrizni, és egy nagy, domináns nyelvi környezetben az anyanyelv továbbadása a következő generációnak hosszabb távon nem egyszerű feladat. A Krím és az ottani emberek függetlenségi törekvése iránt érzett szellemi kötelék erősíti ugyan az identitástudatot, mégsem elegendő a nyelvi megmaradáshoz, hiszen amikor minden erőfeszítés a krími ügy köré összpontosul, a nyelv bizonyos mértékig háttérbe szorulni látszik. A nyelvvesztés idővel szükségszerűen a teljes identitásvesztést is maga után vonja, ennek figyelembevételére elengedhetet-

⁷⁹ Ld. *İlk ve ortaöğretim kurumlarında yabancı diller*, 33.

len szükség van az egyesületek és minden törökországi krími tatár szervezet tevékenységében. Ha a nyelv, amely az identitás és a kultúra védelmezője és hordozója, elhal, akkor az ügy is elhal. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a Törökországban való letelepedés óta, különösen az 1950-es évek után, nem volt krími tatár nyelvet oktató intézmény, nem indítottak hosszú távú és komoly nyelvtanfolyamokat, és nem tették meg a kellő lépéseket annak érdekében, hogy a gyerekek otthon a krími tatár nyelvet beszéljék. A szisztematikus és folyamatos nyelvtudatosítás és nyelvoktatás helyett a családból kiinduló, a szülők révén történő természetes úton zajló nyelvtanítás terjedt el. Így viszont a fiatalabb generációk sohasem fogják anyanyelvüket vonzó kommunikációs eszköznek tekinteni, mert a domináns nyelv hasznosabb és vonzóbb lesz számukra.

A fent említett pontok fényében láthatjuk, hogy a törökországi krími tatár közösség nyelve elérte ezt a végső szakaszt, és elkezdett osztozni a veszélyt már megérző nyelvek sorsában. A krími tatár nyelv még nem mondható kihaltnak, hiszen vannak beszélői Törökországban és a világ más országaiban, de ha nem tesznek komolyabb lépéseket, és a helyzet változatlanul fennmarad, a nyelv kihalása elkerülhetetlen lesz.

Bibliográfia

9. *Kırım Tatar Gençlik Kurultayı (Qırımtatar Yaşlıq Qurultayı)*. <https://emelvakfi.org/emeldergi/si/9-kirim-tatar-genclik-kurultayi-qirimtatar-yasliq-qurultayi/> (2023. szeptember 1.).
- Aitchison, Jean, *Language Change. Progress or Decay?* Cambridge, 2001. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511809866>
- Andrews, Peter Alford, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden, 1989.
- Atlas of the World's Languages in Danger*: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192416/PDF/192416eng.pdf.multi> (2024. július 23.).
- Aydingün, Ayşegül–Aydingün, İsmail, *Kırım Tatarlarının vatana dönüşü: kimlik ve kültürel canlanma*. Ankara, 2014.
- Balköy Kırım Tatar Nakış İşleme Eğitimi Projesi sergisi*. <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1401-balkoy-kirim-tatar-nakis-isleme-egitimi-projesi-sergisi> (2023. augusztus 30.).
- Başkentte Kırım Tatar sürgünü'nün 70. yılı münasebetiyle anma programı düzenlendi*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/baskentte-kirim-tatar-surgununun-79-yili-munasebetiyle-anma-programi-duzenlendi/2900875> (2023. augusztus 30.).
- Bell, Allan, *The Guidebook to Sociolinguistics*. Malden–Oxford, 2013. <https://doi.org/10.1002/9781394260874>
- Berta Árpád, Szentkatolnai Bálint Gábor és a keresztény tatárok. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 220 (1994) 21–26. <https://doi.org/10.36240/etf-220.04>
- Chubarov, Elvedin, *About Kurultai*. <https://qtm.org/en/pro-kurultaj/> (2023. augusztus 28.).
- Cıyın Ansambli'nin Kırım halkoyunları çalışmalarına davet ediyoruz*. <https://kirimdernegi.org.tr/haberler/1370-ciyin-ansambli-nin-kirim-halkoyunlari-calismalarina-davet-ediyoruz> (2023. augusztus 30.).
- Crimean Tatar*. <https://en.wal.unesco.org/languages/crimean-tatar> (2023. augusztus 28.).
- Crystal, David, *Language Death*. Cambridge, 2000. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139106856>
- Emel Dergisi hakkında*. <https://emelvakfi.org/emel-dergisi-hakkinda/> (2023. augusztus 30.).

- Firuzoğlu, Safarov Rafik, Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna göçler. In: *Osmanlı*. IV. Ankara, 1999, 687–696.
- Genç Tatar İnsiyatifinden Ankara'da istişare toplantısı. <https://www.qha.com.tr/diaspora/genc-tatar-inisiyatifinden-ankara-da-istisare-toplantisi-463309> (2023. augusztus 30.).
- Hartley, John, *Understanding News*. London–New York, 2005.
- İlk ve ortaöğretim kurumlarında yabancı diller, yaşayan diller ve lehçelerin öğretimi. *Mevcut durum analizi ve politika önerileri*. Ed. Kavgacı, Hasan. Ankara, 2021. <https://ttkbyayin.meb.gov.tr/yayin/79> (2025. március 12.).
- Jankowski, Henryk, Crimean Tatars and Noghais in Turkey. *Türk Dilleri Araştırmaları* 10 (2000) 113–131.
- Johanson, Lars, *Discoveries on the Turkic Linguistic Map*. Stockholm, 2002.
- Kırım Derneği Bursa Şubesinin çevrimici Kırım Tatarca dersleri başladı. <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/kirim-dernegi-bursa-subesinin-cevrimici-kirim-tatarca-dersleri-basladi-257977> (2025. április 4.).
- Kırım Derneği Bursa Şubesinin katkılarıyla hazırlanan Kırım Tatarca ders kitabı çıktı. <https://www.qha.com.tr/haber-arsivi/kirim-dernegi-bursa-subesinin-katkilariyla-hazirlanan-kirim-tatarca-ders-kitabi-cikti-387573> (2023. augusztus 30.).
- Kırım Haber Ajansı. Wikipédia (török nyelvű változat), https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1r%C4%B1m_Haber_Ajansı%C4%B1, (2025. június 11.).
- Kırım Haber Ajansı. <https://www.qha.com.tr/> (2023. szeptember 1.).
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarları kimdir?* <https://www.kirimdernegi.org.tr/temel-bilgiler/kirim-tatarlari-kimdir> (2023. augusztus 12.).
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında millî kimlik ve millî hareketler (1905–1916)*. (Türk Tarih Kurumu yayınları, VII/167.) Ankara, 1996.
- Kırımlı, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay köy yerleşimleri*. Ankara, 2012.
- „Kırım Tatarca Olimpiyatı”nın ikincisi derneğimizde gerçekleştirildi. <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/882-kirim-tatarca-olimpiyatinin-ikincisi-dernegimizde-gerceklestirildi> (2023. szeptember 1.).
- Kırım Tatar dil ve edebiyat dersleri. <http://www.kirimdernegi.org.tr/duyurular/524-kirim-tatar-dil-ve-edebiyat-dersleri> (2023. szeptember 1.).
- Kırım Tatar Millî Bayrak Günü kutlu olsun. <https://www.kirimdernegi.org.tr/haberler/1837-kirim-tatar-milli-bayrak-gunu-kutlu-olsun> (2024. augusztus 6.).
- Kırım Tatar Türkleri için uzun dönem ikamet izni duyurusu. <https://istanbul.goc.gov.tr/kirim-tatar-turkleri-icin-uzun-donem-ikamet-izni-duyurusu> (2023. augusztus 28.).
- Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Tüzüğü. <https://www.kirimdernegi.org.tr/dernek/tuzuk> (2023. augusztus 21.).
- Kocacık, Faruk, Rumeli'den Anadolu'ya yönelik göçler ve sonuçları. In: *Osmanlı*. IV. Ankara, 655–660.
- Korcan, Kerim, *Tatar Ramazan*. İstanbul, 2005.
- Krauss, Michael, The World's Languages in Crisis. *Language* 68/1 (1992) 4–10. <https://doi.org/10.1353/lan.1992.0075>
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve sürgün. Osmanlı Müslümanlarının etnik kıyımı 1821–1922*. Çev. Sarıkaya, Fatma. Ankara, 2020.
- Musayev, Mehman, Kırım Tatarcası. *Gazi Türkiyat* 1/2 (2008) 209–246.
- Ocaklı, Arzu Kılınç, XIX. yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Anadolu'ya göçler. In: *Türkler Ansiklopedisi*. XIII. Ankara, 2004, 896–906.
- Özenbaşlı, Ahmet, *Çarlık hâkimiyetinde Kırım faciası*. Çev. Otar, İsmail. Ankara, 2004.
- Pandır, Müzeyyen, Mülteci temsillerinde kültürel farklılık inşası ve toplumsal kabule etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (2021) 348–364. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.843503>

- Rustemova, Nadzhiee, *Kırım Tatarcası ve Türkiye Türkçesinde yalancı eşdeğerler*. Yüksek lisans tezi (Süleyman Demirel Üniversitesi). Isparta, 2014.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas göçleri (1856–1876)*. Ankara, 1997.
- Saydam, Abdullah, Muhacir. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhacir--osmanli> (2023. szeptember 3.).
- Şahin, Cemile, Rus yayılcılığına bir örnek. 1944 Kırım Türkleri'nin sürgünü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/39 (2015) 326–339. <https://doi.org/10.17719/jisr.20153913754>
- Teissier, Beatrice, Crimean Tatars in Explorative and Travel Writing: 1782–1802. *Anatolian Studies* 67 (2017) 231–253. <https://doi.org/10.1017/S0066154617000060>
- Tepreş Şenlikleri. <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-156541/tepres-senlikleri.html> (2023. augusztus 30.).
- Thomason, Sarah Grey–Kaufman, Terrence, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley–Los Angeles–London, 1988. <https://doi.org/10.1525/9780520912793>
- Toker, Mustafa, İsmail Gaspıralı ve 'Dilde Birlik' fikri üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2004) 31–45.
- Turan, Ömer, XIX. yüzyılda Kırım, Kafkasya ve civarında misyonerlik faaliyetleri. *Belleten* 64/241 (2000) 921–948. <https://doi.org/10.37879/belleten.2000.921>
- Vatan Kırım*. <https://www.vatankirim.net/qirim-haber-ajansi-qha-621/> (2023. szeptember 1.).
- Vozgrin, Valeriy, Çarlık zamanında Kırım'da Türk millî hareketi. In: *Türkler Ansiklopedisi*. XVIII. Ankara, 2004, 471–484.
- Yavuz, Şahinde, Kırım Tatar diasporasında melezeleşen kimlik: Eskişehir Kırım Tatar düşünleri örneği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14/53 (2017) 167–187.
- Yıldırım, Emine, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kırım Hanlığı'ndaki etnik unsurlar. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2020) 318–337.
- Yüksel, Zuhâl, Kırım Tatar millî hareketi ve Hasan Sabri Ayvazov. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2003) 421–434.
- Zujev, Vaszilij, Vüpiszka iz putyesesztvennih zapiszok Vaszilja Zujeva kaszajusihszja do poluosztrova Krıma, 1782 g. <http://www.krimoved.crimea.ua/zuev.html> (2024. május 2.).